

Јована Д. Вурдеља¹
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

НАРЦИСТИЧКА КУЛТУРА – ДРУШТВЕНА АНОМАЛИЈА ИЛИ НОРМА?

Апстракт: На темељу Нарцистичке културе Кристофера Лаша, у раду се анализом нарцизма, као клиничког, али и нарастајућег цивилизацијског, друштвеног феномена у својству метафоре људског стања, проблематизује културна криза америчког друштва друге половине 20. века, нагризених корозивним дејством декаденције и атрофирајућим интелектуалним стандардима, моралним начелима и вредностима културе дијагностификоване као нарцистичке. Такође се артикулишу круцијални симптоми осмотрених патолошких промена културне и друштвене климе са посебним освртом на транзицију од ерозије стандарда до апотеозе индивидуализма и солипсизма. Истовремено се разматра експанзија нарцистичке идеологије у 21. веку у виду огледања у данашњој култури селфија, као и чињенице да нарцистички поремећај личности не треба више сматрати психолошком девијацијом, односно друштвеном аномалијом, већ напротив, доминантном друштвеном нормом, чиме се имплицира нов нарцистички конформизам.

Кључне речи: *нарцизам, култура, аномалија, норма, селфи.*

1. Уводна разматрања

„Свако доба развија своје особене облике патологије који у преувеличаној форми изражавају прикривену структуру карактера“ (Lasch 1979: 41). Посматрано из дијахроничке перспективе, алтернација различитих дијагноза као рефлексија доминантних друштвених односа у стопу је пратила смену културних трендова, па су хистерија и опсесивне неурозе из Фројдовога доба као одраз ране фазе капитализма у виду фанатичне посвећености послу и сексуалне репресије, у другој фази капитализма уступиле место шизофренији и

¹ Аутор је докторанд на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Имејл-адреса: jovana.vurdelja@gmail.com.

бордерлајн поремећајима (Lasch 1979: 42). Тренутак када клинички психолози више нису били у стању да идентификују разлог повећаног броја пацијената који се не уклапају у дескрипцију дотадашњих дијагностичких категорија, и чије се тегобе не манифестују као конкретни симптоми већ неодређени случајеви, недвосмислено је био индикатор новог, радикално измодификованог културног поретка са својом особеном аутентичном патолошком појавом, *нарцизмом*, који је наступио уместо дотадашњег опсесивно-компулсивног прања руку, као и породичних неуроза и фобија.

Таква индивидуа, са грандиозном перцепијом сопства, прожета осећањем празнине и озбиљним поремећајем самопоуздања, паразитским типом егзистенције, ексцесивном потребом за валидацијом околине, нездравом амбицијом да постане победник и патолошким страхом од старења и смрти, представља главни експонент нарцистичке културе и предмет је истраживања у контексту одраза нове друштвено-политичке парадигме. У том погледу, анализом нарцизма, проблематизује се културна криза америчког друштва 70-их година прошлог века у смислу рефлексije грандиозног, нарцистичког, инфантног, неаутентичног, празног сопства, при чему се настоји указати на корелацију све присутније хегемоније капиталистичког друштва, појаву нарцистичке културе, а самим тим и њиховог утицаја на глорификацију индивидуализма као производа капиталистичких односа са посебним освртом на социолошке и културолошке импликације ових феномена.

Истовремено се повлачи паралела са 21. веком, а нарцизам сагледава као главни механизам одбране модерног човека, с обзиром на то да у доба апокалиптичних прогноза и пророчанстава дистопијске будућности, када човечанству прете пандемије, нуклеарне и климатске катастрофе глобалних размера, девиза *живети у тренутку* постаје императив, очување сопственог ега и идентитета једина стратегија за опстанак, а нарцистичка идеологија ескапистички бег од стварности.

2. Теоријско одређење појма нарцизма

У делу *Језик психоанализе*, према референци мита о Нарцису, нарцизам се дефинише као „љубав усмерена према слици сопства“ (Laplanche, Pontalis 1973: 255). Из тога проистиче двострука интерпретација, при чему уже одређење овог појма имплицира да нарцис обожава себе више од било кога другог бића, док је у ширем значењу нарцис особа која потенцијално може да се идентификује са било којим одрозом, тј. сликом (Vogeler 1997: 2).

Савремена схватања нарцизма имају своје порекло у класичном миту о Нарцису, по којем је и цели синдром добио назив, па самим тим и представља незаобилазно полазиште за анализу. „Мит о Нарцису представља централни мит у људској мисли, иако Нарцисова судбина, дављење у сопственом одразу, не представља једино решење“ (Vogeler према Austin 1997: 3). Имајући у виду да Клод Леви-Строс мит представља као медијум комуникације (Vogeler 1997: 14), за мит о Нарцису може се рећи да представља егземпларни мит – мит о самом миту (Renger 2017: 10), при чему је најчувенија и најраспрострањенија верзија римског песника Овидија.

Према Овидијевом делу *Метаморфоза*, Нарцис је био син нимфе Лириопе и речног бога Кефиса, несвакидашне лепоте и неуобичајеног живота. Време је врло често, уместо са својим вршњацима, проводио у самотном лутању шумама, те су га нимфе сматрале самољубивим и уображеним. Видовњак Тиресије му је прорекао дубоку старост, али под условом да „не упозна себе“, у чему и јесте страшна дилема Нарциса: „он или остаје заувек заробљен у сеновитом свету самозаљубљености или се ослобађа спона непознавања себе, али по цену смрти“ (Holmes 2003: 5). Био је предмет многобројних удварања и обожавања, а међу њима је била и шумска нимфа Ехо. Причљивој нимфи Ехо Јунона је одузела моћ говора, тако да никако није могла проговорити прва, већ само понављати последње речи које је неко други изговорио. „Дотаћи ме рукама немој, нећу љубави твоје, и умрет пре бих хтео“ - на овакво Нарцисово одбијање, понижење и презир, „остатак живота Ехо је провела у осамљеним гудурама копнећи од бола и понижења, све док од ње није остао само глас“ (Zamorovsky 2004: 110). Поред Ехо, и многи други су се безумно заљубљивали у Нарциса, али узалудно. Међутим, у једном тренутку, заљубљује се и Нарцис, и то силно, али у властити одраз. Што му се више покушавао приближити, дотаћи га и загрлити, то су разочарање и патња били већи. Вечно одвојен од објекта своје љубави, први пут доживљава губитак и тугу, а када прелази реку Стикс, не може се суздржати да не погледа своју слику у води:

„Та ја сам то! Већ видим, и облик не вара мој ме. Горим од љубави к себи, и притичем ватру и носим. Шта ћу, молити се дати или молити? А молити шта ћу? Да од својег како разлучити се тела могу.“ (Holmes 2003: 7-10)

У тренутку смрти, преображава се – метаморфира у прелепи цвет, цвет нарциса, који још и данас подсећа на Тиресијино пророштво (Holmes 2003: 7). У таквом процесу метаморфозе, Ехо и Нарцис ишчезавају и апсорбују се у природи, а мит о Нарцису и Ехо тиме представља почетни материјал сваке

анализе феномена огледања и одјекивања, односно илузије и делузије, па тиме није ни најмање случајно што су Ехо и Нарцис спојени у једном те истом миту (Renger 2017: 15).

Посматрано из историјске перспективе, нарцизам се у књижевности јавља први пут у 18. веку у делу *Нарцис или љубитељ себе*, код филозофа и књижевника Жана Жака Русоа. Нарцисово име из познатог мита преузео је и Британац Хавелок Елис, код кога је 1898. године забележена прва клиничка дескрипција феномена *нарцизам* у психолошкој литератури. Он је класичног Нарциса, заљубљеног, опседнутог и очараног самим собом довео у корелацију са психолошким потешкоћама, одређујући га као патологију самољубља. Елис је популаризовао термин аутоеротизам, односну сексуалну перверзију, али је нарцизам истовремено проширио и на облике понашања који немају искључиво сексуалну димензију, већ укључују дивљење самом себи (George, Short 2018: 1).

Наредне године, 1899, Пол Нахе сковао је термин „нарцизам“ (*Narzissmus*), приказујући Елисово дело, док се у периоду између 1909. и 1911. године термин појављује у психоаналитичким делима Саџера и Ранка. Саџер уводи нарцизам као психоаналитички концепт у свом излагању презентованом на састанку бечког психоаналитичког удружења, а даља еволуција концепта нарцизма наставља се 1911. године, објављивањем чланка Отоа Ранка, односно његове психоаналитичке анализе, у којој се нарцизам доводи у корелацију са психичким феноменима који немају сексуално значење, односно са сујетом и самољубљем.

Године 1914, у свом есеју *Увод у нарцизам*, Сигмунд Фројд свој теоријски приступ нарцизму заснива на претпоставци да је нарцизам међустепен између аутоеротизма и љубави према објектима. С обзиром на то да је тадашњи став психоаналитичара био да нарцизам има двојаку појаву, односно да је део нормалног одрастања, али и да се може јавити као део патологије, поменута подела код Фројда рефлектује се у становишту да постоје примарни и секундарни нарцизам, и на његово либидално поимање. Наиме, према Фројдовом тумачењу, примарни нарцизам је нормална развојна фаза у раном детињству, у којој је либидо детета усмерен на њега самог као љубавни објекат, па се сматра здравом појавом. Оно након рођења потпуно зависи од других, посебно од мајке, тако да у самим почецима живота не може разликовати мајку и себе као две одвојене особе, већ сву љубав коју прима задржава и фиксира на себе, дакле, либидо је, уместо у друге, инвестиран у себе (Freud 1914: 85-89). Секундарни нарцизам, односно нарцистичка фаза која се јавља у одраслој доби, дефинише се као регресија из стања објектних односа у стање патолошке заокупљености

собом, неспособности за успостављање међуљудских односа и приступања другима као средству за остварење властитих себичних циљева (Holmes 2003: 8-14). Такав облик регресије либида Фројд је приписивао оболелим од параноје, шизофреније и хипохондрије, а Роналд Бритон га је назвао либидиналним нарцизмом (Holmes 2003: 12-15).

Представљање таквих особина као поремећаја личности уместо дотадашњег одређења „пасивно-агресивна личност“ среће се по први пут у трећем издању *Дијагностичког и статистичког приручника менталних поремећаја* 1980. године захваљујући радовима двојице значајних психоаналитичара који уводе ново тумачење дискурса нарцизма (DSM 1980: 315-317). Кернберг 1967. године уводи термин „нарцистичка структура личности“, а Кохут 1968. предлаже назив „нарцистички поремећај личности“. Док је Кернберг следио Фројдово становиште, и проучавао нарцизам као подтип граничног поремећаја личности, Кохут га је издвојио као засебан поремећај. Посебност његове теорије рефлектује се у чињеници да наглашава не само негативни већ и позитивни аспект нарцизма, у виду здравог нарцизма, који представља предуслов за емоционалну зрелост и реализовану личност, односно успешан живот, при чему родитељско обожавање деце, тежње и амбиције припадају сфери позитивног нарцизма (Kohut 1966: 243-272).

Значајан стадијум у еволуцији феномена нарцизма забележен је и 60-их година 20. века, када се у Америци појавила нова психоанализа, према којој је нарцизам мања патолошка појава, при чему се истакао став према коме много више пажње треба поклањати изучавању утицаја социјалних околности на човеков психички статус, односно значај друштвених и културних чинилаца (Vujić 2008: 3).

3. Симптоми нарцистичке културе

Једно од дистинктивних обележја друштвених прилика западних земаља, а пре свега САД, с краја 20. века, на које Лаш скреће пажњу у својој књизи, јесте алармантни тренд пораста нарцистичких особина, односно вредности које у све већој мери постају прихватљиве и пожељне. Доба јачања капитализма, који се темељи на приватном власништву и идеји о индивидуалном успеху, заправо подржава и негује такве нарцистичке вредности, као што су грандиозан наступ, амбициозност, недостатак емпатије, потреба за успехом, моћи и богатством. У том контексту, Кристофер Лаш уводи термин *нарцизам у култури*, тј. *нарцистичка култура*, како би истакао у ком степену наглашавање индивидуалних

особина захвата данашње друштво. У таквом морално оронулом друштву *Сједињених Нарцистичких Држава* живи Нарцис или Наркис, чије се име може превести као „онај који је неосетљив на патњу других“, а етимолошки посматрано има идентичан корен као реч „наркоза“. Услед своје несаосећајности са патњом оних који су се у њега заљубили, уз такво одсуство емпатије и самоопседнутост, индиферентан је према прошлости и традицији, односно будућности, а фанатичан када је у питању лично усавршавање у виду цогинга, медитације и јоге, и као такав представља доминантни тип патологије поменутог друштва, односно темељни је знак времена, западног друштва и културе, које не прожима осећање кривице, већ осећање тескобе, или, према Кернбергу, фрагментираности, крхкости, расцепљености унутрашњег објекта на добро и зло.

У том погледу, Лаш је дијагностификовао нарцистички поремећај личности као клинички и друштвени феномен, односно као круцијалну импликацију промене културне парадигме са краја 20. века у својству друштвене аномалије, при чему је изоловао кључне симптоме друштвене и културне кризе који су управо довели до експанзије такве нарцистичке идеологије, као и њиховог манифестовања у виду бинарне опозиције, тако да успон култа хедонизма и култа конзумеризма, уз терапеутску идеологију, пролиферацију аудио и визуелних доживљаја путем масовних медија, истовремено прати дскаденција приватног живота, деградација рада, ерозија интелектуалних стандарда, пад квалитета образовања, спорта и игре, перверзна фасцинација спектаклима и познатима, повећана зависност јавног живота од експерата и професионалаца, бирократа, измењеног породичног живота, уз осећај безначајности историје.

У том контексту, Лаш је одредио нарцистичку културу као културу у којој су сви односи и деловања примарно подстакнути хедонистичком потребом да се индивидуама прибави супститут целовитости кроз поседовање статусних симбола те *добровољно наметнутих* образаца живота потрошачког друштва (Гајић 2008). На темељу таквог схватања, један од доминантних чинилаца који су одиграли улогу у свеукупном друштвеном суноврату и ерозији стандарда, представља минимизација значаја прошлости и будућности. Са једне стране, тривијализација прошлости манифестована је, између осталог, и у индиферентном ставу према историји и традицији, тачније „осећају безначајности историје“ и историјског наслеђа, за које Лаш наводи да су сигуран симптом кризе у култури. Наиме, Лаш упућује на чињеницу по којој се стратегија нарцистичког опстанка представља као начин ослобађања од репресивних услова прошлости, при чему је прати залагање за културну револуцију која опонаша најгоре особине пропадајуће цивилизације које желе критиковати. Са друге стране,

аналогно ниподаштавању прошлости, истовремено је и „безнадежно виђење будућности“ услед незаинтересованости самозаљубљене елите да суштински промени стање друштва у којем живи, што се рефлектује у чињеници да је фокус са друштвених усмерен на искључиво личне проблеме (Lasch 1979: 5-7).

У таквом амбијенту историјског дисконтинуитета услед покиданих веза са прошлошћу и традицијом, као и апокалиптичних прогноза за будућност, у фокусу модерног човека остаје једино садашњост, „живети живот у тренутку и за тренутак“ постаје фундаментални постулат, при чему му радна етика намеће да је „толико заузет да не може одредити да ли је срећан или не“ (Lasch 1979: 6, 57). У таквој свакидашњици, уместо досадашњих порока, секса, дроге и пића, модерни човек проналази ескапистичко уточиште у спорту, који, за разлику од поменутих порока, без контраиндикација, пружа илузију стварности, тиме што „задовољава потребу за слободном фантазијом и потрагу за бесплатном тешкоћом“ (Lasch 1979: 25). У том контексту, Лаш приказује нарцистичку културу контаминирану етиком забаве са циљем „превазилажења страха од ужитка“, при чему истиче процес деградације спорта у виду „инструмента личне и друштвене терапије“, као и миље спектакла у који спорт прераста, а који погодује нарцистичком типу личности управо услед постизања илузије личне добробити, здравља и психичке сигурности, и као такав представља јасан симптом културне и друштвене кризе (Lasch 1979: 4, 122). Таква друштвена атмосфера довела је до тога да се слободни, атомизовани појединци оријентишу материјалистички, да се „интензивирају њихови снови о постизању богатства, славе и гламура“ као кључни критеријуми успеха, чему су умногоме допринели масовни медији путем пролиферације квази-информација, које нису нити истините нити лажне, већ убедљиве, при чему се врши пропагирање култа познатих зарад избегавања баналности свакодневице и одржавања илузије о достижности таквих снова.

Деградацију спорта истовремено прати и интелектуална детериорација, односно, у много ширем контексту, детериорација образовног система, како је Лаш означава, и тиме скреће пажњу на још један од алармантних симптома нарцистичке културе у својству друштвене манифестације новог политичког поретка. Наиме, он критикује демократизацију образовања, односно увођење масовног образовања са циљем подизања нивоа масовне културе и смањивања јаза између богатства и сиромаштва, што се показало контрапродуктивно и за последицу је имало ерозију интелектуалних стандарда и слабљење критичке мисли, односно резултирало је потпуним интелектуалним колапсом, како Лаш наводи. Такође се истиче како је савремено друштво постигло до сада невиђени степен формалне писмености, а истовремено створило нове облике

неписмености. У таквом образовном систему, један од постављених циљева је и елиминисање антагонизма, односно неговање комерцијализоване срдачности, чиме се поткрепљује „Фромово гледиште да Американци немају више капацитета за спонтане емоције, чак ни за бес“ (Lasch 1979: 64).

Криза образовног система и нестајање традиционалног типа ауторитета без могућности замене новим у корелацији је са променама у породици, која се, како Лаш наводи, нашла под инвазијом тржишта, које је угрожава уместо да јој служи као противтежа. Наиме, колапс родитељског ауторитета рефлектује колапс античке контроле импулса и означава промену друштва у којем су вредности суперега биле у порасту, до друштва у коме се све више пажње поклања иду (Lasch 1979: 122). У том контексту, Елен Ричардс наводи како је дете, као будући грађанин, адут државе, а не власништво родитеља (Lasch 1979: 125-127). А услед измењене радне етике, сентиментално величање материнства није успевало да прикрије стварност у којој неплаћени рад носи белег друштвене инфериорности онда када новац постане универзално мерило вредности (Гајић 2008).

У том контексту недвосмислено проистиче да су нарцизам као *метафору људског стања* породиле промене у друштву и култури кроз „бирографије, ширење имица, терапеутске идеологије, рационализацију унутрашњег живота, култ потрошње и, на крају, измењени породични живот и мењајуће обрасце социјализације“ (Lasch 1979: 37).

4. Нарцистичка култура – 21. век?

Колико пута залудне пољупце даде том варљивом извору! Колико пута у њ урони своје руке не могав ишта да такне! Шта види? Не позна то, али оно што види испија га, иста заблуда обмањује и наслађује његове очи. Драго, лаковерно дете, зашто се узалуд мучиш, зашто узалуд покушавап дотаћи несталну слику? Што тражиш, не постоји, што волиш, окрени се и ишчезнуће. Утвара пред тобом само је твој одблесак, без постојаности у себи, дошла је и остаје с тобом, с тобом ће и отићи, будеш ли могао поћи (...) лежећи на густој трави, Нарцис мотри заводљиву слику незаситим погледом, премире – жртва сопствених очију (Аџић 2007, према Овидију).

Лашова дијагноза, али истовремено и прогноза регресивних промена западног друштва, може се сматрати фундаментом, односно референтним оквиром за анализу културе 21. века у контексту психоаналитичке теорије нарцизма као својеврсне архетипске представе зачете у Сједињеним Нарцистичким Државама са краја 20. века.

Наиме, Лаш је још 1979. године упозорио на опсег свих потенцијалних контраиндикација капиталистичке инвазије код припадника генерације 70-их, а аналогно томе, Твенц и сарадници констатовали су апотеозу сопства и код припадника такозване „ја“ -генерације, односно миленијалаца, као доминантне групе младих 21. века (Stein 2013, Tvenge 2012, Brooks 2016). Уколико се узме у обзир да је, у лаичком смислу, нарцизам готово истозначан са усмереношћу на себе или преокупираношћу собом, и да се њиме описују особе које често изговарају нпр. заменицу „ја“ (Pincus, Lukowitsk 2010), може се закључити да су и припадници „ја“ -генерације контаминирани антагонистичким тежњама, слепом опсесијом изгледом, сопственим телом и здрављем, статусним симболима, друштвеним успехом, али и патолошким страхом од старења, болести и смрти, и применом различитих техника личног усавршавања.

Персонификација таквих нарцистичких тенденција добија свој физички облик укотвњен у информационо-комуникационој мрежи 2013. године, постављањем селфија на лингвистички пиједестал Оксфордског речника, односно избором за реч године, у значењу аутопортрета направљеног веб-камером или камером смарт телефона. Тиме настаје селфи култура, односно култура аутопортрета са тежњом за самопромоцијом и идејом о уникатности и посебности сваке индивидуе. У том смислу, глорификација сопства произлази из потребе за прикривањем фрагилног идентитета, безвредности, тескобе и осећаја неаутентичности, а смисао егзистенције покреће потрага и потреба за другима. Ратификацијом јавности, између осталог, и путем друштвених мрежа, покушава се придобити самопоштовање. Подједнако узалудно, попут одраза сопствене слике у огледалу, и у случају Нарциса и у случају селфија. У том контексту, огледање их чини *жртвама сопствених очију*, јер тек уз признање других дају смисао и вредност свом сопству. „Нарцисов одраз постаје симблично огледало деструктивног поноса и таштине“ (Renger 2017: 17). Ми не препознајемо сопствену слику у огледалу технологије јер у сајбер свету дигиталних одраза постаје још тежи задатак разликовати стварно од имагинарног, природу од технологије, право од привидног (Renger 2017: 21). У таквом свету масовних медија и друштвених мрежа, ми доспевамо у стање „нарцистичког транс“ (Renger према McLuhan 2017: 20).

Управо једна од суштинских карактеристика нарцизма јесте међусобно огледање људи једних у другима. У том контексту, огледање се може интерпретирати двоструко. Код Лакана се посматра као нормална и неизбежна фаза која детету омогућава да интернализује функције тог брижног „другог“ и уобличи свој идентитет. Аналогно овом размишљању је и Хегелово, који у

Феноменологији духа упућује на универзалну потребу људи да буду препознати и прихваћени. Међутим, огледање се може интерпретирати и као патолошка форма потраге за другим који ће подржавати недовољно конфигурисан селф појединца.

Дакле, патолошки нарцис и даље опстаје у 21. веку и живи у друштву које подстиче међусобно огледање генерисањем илузија и делузија у потрази за самоспознајом и самоостварањем, умирујући тензију људи малформисаног идентитета, при чему се нарцизам појављује као нуспојава културног поретка.

У том контексту, посебно је интересантна чињеница да је нацртом *Дијагностичког и статистичког приручника менталних поремећаја (ДСМ)*, који издаје Америчко психијатријско удружење, 2013. године, предложено избацивање нарцистичког поремећаја личности, чиме је имплицирано да нарцизам више не треба сматрати психолошком девијацијом, већ доминантом друштвеном нормом, што би резултирало новим, парадоксално, нарцистичким конформизмом (DSM, 2013). На иронију таквог облика нарцизма упутио је и аутор чланка у Њујорк тајмсу када је у наслову навео: *Судбина која се нарцисима нимало неће свидети – да их игноришу* (Zapor 2010). Међутим, за разлику од нацрта, у објављеном ДСМ-у, нарцистички поремећај личности је ипак задржан.

5. Закључак

Централно концептуално полазиште овог истраживања представља дело *Нарцистичка култура* Кристофера Лаша, у којем се нарцизам, тачније - нарцисоидни поремећај личности, у виду друштвеног и културног феномена, посматра као индикатор галопирајуће културне кризе капиталистичких земаља на Западу друге половине 20. века.

Као што је постулирано, нарцистичке тенденције индивидуа у виду симптома који се манифестују кроз грандиозни осећај сопствене вредности и убеђености да су супериорнији, ексцесивну потребу за валидацијом околине, недостатак емпатије, фантазију о сопственом успеху и моћи, праћене захтевима дивљења, као и арогантним понашањем, представљене су као доминантна патологија друштва која прожима све његове сфере. Управо такво друштво, које одликује култ личног развоја, индивидуализам, аутентичност и компетитивност представља плодно тло за зачетак и експанзију овог поремећаја.

Услед такве моралне климе, у којој је сва љубав нарциса усмерена на сопствени его, дакле, услед преваленције самоапсорпције, самоопседнутости и самозаљубљености, није остављен простор да се јави брига о потомцима и

прецима, што се на плану јавног живота, који поприма карактер спектакла, рефлектује у виду плиме равнодушности, односно занемаривања друштвених проблема, расизма, сиромаштва и неправде, услед једносмерног фокуса на лични опстанак. Такво самообожавање и самоиндулгенција, праћени тескобним осећајем празнине, срећу се, међутим, и код човека 21. века, фрагилног идентитета, који услед константне потребе за ратификацијом сопствене вредности од стране других живи паразитски живот, не би ли, како Хегел наводи, у том процесу патолошког огледања у другима, који су му неопходни за сопствену унутрашњу регулацију, био препознат и прихваћен, односно како би конфигурисао свој идентитет. Дакле, патолошка огледања која се одигравају у нарцистичкој култури и даље су евидентна у ери у којој доминира генерација миленијалаца и култ селфија, и даље одражавају недовољно конфигурисане идентитете, чији опстанак и даље у великој мери зависи од валидације публике, тј. јавности, и доводи у питање перцепцију поменуте културе као аномалије или новоуспостављене друштвене норме. У том контексту, може се рећи да је савремено друштво представљено као парадоксални спој прометејске технологије - доминације над природом и нарцисоидне опчињености собом - сан о симбиотском уједињењу са природом (Šariro 2010).

Литература

1. Aćin, Jovica (2017), „Odlomak o ogledalu“, *Polja*.
2. <https://polja.rs/wp-content/uploads/2017/01/Polja-297-298-6-6.pdf>, 12. 2. 2021.
3. American Psychiatric Association (1980), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-III)*, 3rd ed., 315-317. Washington, DC: American Psychiatric Association.
4. American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.)*, Washington, DC: American Psychiatric Association.
5. Brooks, Arthur (2016), „Narcissism Is Increasing, So You’re Not So Special“, *New York Times* [13. 2. 2016], <https://www.nytimes.com/2016/02/14/opinion/narcissism-is-increasing-so-youre-not-so-special.html>, 15. 2. 2021.
6. George, Frank, Dan Short (2018), „The Cognitive Neuroscience of Narcissism“, *Journal of Brain Behaviour and Cognitive Sciences* Vol. 1 No. 1: 06.
7. Freud, Sigmund (1914), *On Narcissism: An Introduction*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works, 67-102.

8. Gajić, Saša (2008), „Srpski pseudograđanski narcizam“. *Nova srpska politička misao*. [26. 2. 2008]. <http://ftp.nspm.rs/kulturna-politika/srpski-pseudogradjanski-narcizam.html?alphabet=1>, 10. 2. 2021.
9. Holmes, James (2003), *Narcizam*. Zagreb: Jesenski i Turk.
10. Kohut, Heinz (1966), „Forms and Transformations of Narcissism“, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 243-272.
11. Laplanche, Jean, and Jean Bertrand Pontalis (1973), *The Language of Psycho-Analysis*, Translated by Donald Nicholson-Smith, New York: W. W. Norton, Originally published as *Vocabulaire de la Psychanalyse* ([Paris]: Presses Universitaires de France, 1967).
12. Lasch, Christopher (1979), *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*, New York: W. W. Norton & Company, Inc.
13. Ovid (Publius Ovidius Naso) (2010), *Metamorphoses*, Book 3, in Stanley Lombardo (trans.), *Ovid. Metamorphoses*, Introduction by W. R. Johnson, 63–88, Indianapolis: Hackett.
14. Oxford English Dictionary, <https://www.oed.com/>
15. Pincus, Aaron, Mark R. Lukowitsky (2010), „Pathological narcissism and narcissistic personality disorder“, *Annual Review Clinical Psychology*.
16. DOI: 10.1146/annurev.clinpsy.121208.131215
17. Renger, Almut-Barbara (2017), „Narrating Narcissus, reflecting cognition: Illusion, disillusion, self-cognition and love as passion in Ovid and beyond“, <https://doi.org/10.1515/fns-2017-0002>
18. Šapiro, Alan (2010), „Kulturno građanstvo u savremenoj Americi“, *Zlatna greda* br. 103/104, maj/jun 2010, <http://cameraobscura2013.blogspot.com/2014/10/kulturno-graanstvo-u-savremenoj-americi.html>, 2. 2. 2021.
19. Stein, Joel (2013), „Millennials: The Me Me Me Generation“, *Time magazine* [9. 5. 2013], <http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,2143001,00.html>, 12. 2. 2021.
20. Twenge, Jean (2012), *Increases in Individualistic Words and Phrases in American Books 1960–2008*. PLoS ONE 7(7): e40181. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0040181>, 10. 02. 2021.
21. Vogeler, Joachim Conrad Hermann (1997), „The Myth of Narcissus and the Narcissistic Structure“, *LSU Historical Dissertations and Theses*. 6603. https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_disstheses/6603
22. Vujović, Tatjana (2008), „Narcizam – psihosocijalni i psihopatološki fenomen“, Filozofski fakultet u Nikšiću, *Sociološka luča* II/2.
23. Zamorovský, Vojtech (2004), *Bogovi i junaci antičkih mitova. Leksikon grčke i rimske mitologije*. Zagreb: ArTresor.
24. Zantor, Charles (2010), „A Fate That Narcissists Will Hate: Being Ignored“, *New York Times* [29. 11. 2010], <https://www.nytimes.com/2010/11/30/health/views/30mind.html>, 12. 2. 2021.

Jovana D. Vurdelja
University of Belgrade
Faculty of Philology

NARCISSISTIC CULTURE – SOCIAL ANOMALY OR NORM?

Summary

Based on the book of Christopher Lasch, *The culture of narcissism (American life in the age of diminishing expectations)*, by exploring narcissism as a clinical as well as growing civilisational and social phenomenon in the context of *metaphor of the human condition*, this paper problematises a cultural crisis of the American society in the second half of the 20th century, eroded by corrosive decadence and atrophied intellectual and moral standards along with cultural values diagnosed as narcissistic. Crucial symptoms of the observed pathological changes in the cultural and social climate are also articulated with special reference to the transition from the erosion of standards to the apotheosis of individualism and solipsism. At the same time, the expansion of narcissistic ideology in the 21st century is considered in the form of *reflection* in today's selfie culture, as well as the fact that narcissistic personality disorder should no longer be considered a psychological deviation, but rather a dominant social norm, which implies a new narcissistic conformism.

► *Key words*: narcissism, culture, anomaly, norm, selfie.

Преузето: 22. 6. 2021.
Корекције: 4. 10. 2021.
Прихваћено: 5. 10. 2021.